

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Stanisław Momot

prokurator Prokuratury Krajowej w stanie spoczynku

***Orzekanie i wykonywanie środka zabezpieczającego
określonego w art. 95 § 1 k.k.***

Warszawa 2013

Spis treści

I. Zagadnienia wstępne.....	1
II. Uregulowania dotyczące wykonywania środka zabezpieczającego określonego w art. 95 § 1 k.k.....	6
III. Sprawozdanie z badania akt.....	9
1. Informacje o skazanych	9
2. Informacje o przestępstwach	11
3. Czas popełnienia przestępstw i czas orzekania.....	12
4. Wcześniejsza karalność i stosowanie tymczasowego aresztowania	13
5. Leczenie psychiatryczne przed popełnieniem przestępstwa i po jego popełnieniu a przed wyrokiem.....	14
6. Diagnoza stanu psychicznego	15
7. Orzekanie kary i środka zabezpieczającego	18
IV. Przykłady.....	21
V. Podsumowanie i wnioski	29

I. Zagadnienia wstępne

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości zaproponowała Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości zbadanie orzekania i wykonania środka zabezpieczającego określonego w art. 95 k.k. uznając, że wyniki takiego badania mogą być przydatne przy ocenie potrzeby utrzymywania tego przepisu lub jego zmiany. Komisja przypomniała przy tym, że w poprzednim stanie prawnym (art. 100 kodeksu karnego z 1969 r.) środek zabezpieczający stosowany wobec osoby o ograniczonej poczytalności polegał na umieszczeniu jej w zakładzie leczniczym przed odbyciem kary.

Obok zasadniczego pytania o skalę stosowania art. 95 § 1 k.k., Komisję interesowały także powody ustalania przez sądy ograniczonej poczytalności, jak również wielkość populacji skazanych, wobec których sądy zastosowały art. 31 § 2 k.k. Interesowało ją także, czy skazani, wobec których sądy zastosowały art. 95 § 1 k.k., rzeczywiście odbywają karę w systemie terapeutycznym oraz czy i w jakim zakresie sposób oddziaływania na nich różni się od oddziaływania na innych skazanych odbywających kary w tym samym systemie z powodu niepsychotycznych zaburzeń psychicznych. Komisja pragnie bowiem dokonać oceny czy nie byłoby trafniejszym kierowanie osób o ograniczonej poczytalności do systemu terapeutycznego na podstawie art. 62 k.k. (przy założeniu jego utrzymania w mocy) lub też - w trakcie wykonywania kary - przez komisję penitencjarną, bez potrzeby pozostawiania art. 95 k.k. w systemie prawa. Na tym tle Komisja jest także zainteresowana skalą orzekania i wykonywaniem środków zabezpieczających wobec sprawców uzależnionych od alkoholu lub innego środka odurzającego, a w konsekwencji potrzebą utrzymywania dwóch podstaw orzekania tych środków (art. 96 k.k. i 71 ust.1 i 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii) w stosunku do takich skazanych, oraz różnicami w zakresie ich wykonywania. Komisja interesuje się również zakresem i sposobem korzystania z warunkowego przedterminowego zwolnienia na podstawie art. 95 § 2 k.k. na tle stosowania takich zwolnień na podstawie art. 98 k.k.

W Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości podjęto próbę zbadania części tej problematyki - orzekania i wykonywania kar przy zastosowaniu art. 95 k.k.

Aby rozpoznać skalę orzekania wskazanego środka zabezpieczającego, zwrócono się do Departamentu Sądów, Organizacji i Analiz Wymiaru Sprawiedliwości w Ministerstwie Sprawiedliwości, w którym usytuowany jest organizacyjnie Wydział Statystyki i Analiz Wymiaru Sprawiedliwości, z prośbą o dane o liczbach spraw i sądach, w których w latach 2006 – 2012 wydano orzeczenia wymierzające kary pozbawienia wolności osobom o ograniczonej poczytalności, stosując wobec nich przewidziany w art. 95 § 1 k.k. środek zabezpieczający. Z odpowiedzi uzyskanej z tego departamentu wynikało jednak, że nie dysponuje on informacjami o liczbie takich spraw i sądach, w których wydawane są orzeczenia o zastosowaniu środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 95 § 1 k.k., a jedynie danymi o zastosowaniu środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 95a § 1 k.k. za lata 2007 – 2012. Z otrzymanych danych wynika, że poczynając od 2007 r. zastosowano ten środek kolejno w: 2, 5, 3, 5, 14 i 16 sprawach.

Ustalono, że informacje o stosowaniu środka przewidzianego w art. 95 § 1 k.k. w poszczególnych okresach statystycznych nie są także gromadzone przez Centralny Zarząd Służby Więziennej. Dyrektor Biura Informacji i Statystyki CZSW poinformował Instytut, że według stanu na dzień 31 stycznia 2013 r. 37 osób odbywało kary pozbawienia wolności wymierzone z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k. i 95 § 1 k.k., zastrzegając jednocześnie, że podobnej liczby odnoszącej się do jakichkolwiek poprzednich okresów statystycznych nie da się określić. Ponieważ zdołano ustalić sygnatury akt wszystkich 37 spraw wymienionych w opisanym piśmie oraz sądy, które wydały w nich orzeczenia, zwrócono się do prezesów sądów o ich przekazanie i wszystkie, poza jedną, uzyskano i zbadano.

Zwrócono się ponadto do prezesów sądów okręgowych z prośbą o wskazanie liczby orzeczeń o warunkowych przedterminowych zwolnieniach zapadłych w sądach penitencjarnych w latach 2008 i 2009 na podstawie art. 95 § 2 k.k., a więc w stosunku do skazanych z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k. i 95 § 1 k.k. Wybór takiego czasu orzeczeń motywowany był potrzebą wglądu w okres próby i sprawdzenia jak zachowywał się wówczas warunkowo zwolniony. Od 42 sądów okręgowych uzyskano odpowiedź, że takich orzeczeń w wymienionych latach w ogóle nie było. Trzy sądy: Okręgowy w Gliwicach, Okręgowy w Warszawie i Okręgowy we Wrocławiu poinformowały, że udzielenie odpowiedzi nie jest możliwe,

ponieważ odrębność orzeczeń na podstawie art. 95 § 2 k.k. nie jest uwzględniana w żadnym urzędzeniu rejestrującym, a ustalenie ich liczby i sygnatur wymagałoby przejrzania w tych sądach znaczącej liczby (w Warszawie ok. 2 500) akt, co przy szczupłości kadry administracyjnej nie jest wykonalne.

Do sądów okręgowych zwrócono się również o wskazanie spraw i sądów, w których w latach 2011 i 2012 zapadły wobec osób skazanych z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k. wyroki wymierzające karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, połączone z orzeczeniem środka zabezpieczającego określonego w art. 95 § 1 k.k. W udzielonych odpowiedziach uzyskano informacje, ze wskazaniem sygnatur spraw, że w tym czasie w całym kraju zapadły 33 takie orzeczenia. Okazało się, że dwanaście z tych spraw –znajdujących się fazie wykonywania kary - już zbadano, jako wymienione wśród 37 wskazanych przy piśmie Dyrektora Biura Informacji i Statystyki CZSW. Zwrócono się zatem o przekazanie do badania pozostałych 21 spraw i badanie takie przeprowadzono. Jak się jednak okazało, tylko dziewięć z nich spełniało kryteria doboru. W pozostałych 12 nie został zastosowany art. 95 § 1 k.k. Tak więc, mimo zamierzeń objęcia badaniem zdecydowanie szerszej próby, uzyskano do niego jedynie 46 spraw stanowiących maksymalny możliwy do uzyskania materiał za czas orzekania w okresie ostatnich dwóch lat i za czas odbywania kary w ostatnim minionym okresie statystycznym.

Dodatkowo należy wskazać, że w stosowanym obecnie systemie statystyki sądowej nie są gromadzone informacje pozwalające na ustalenie ogólnej liczby orzeczeń zapadłych wobec osób, które popełniły przestępstwa w warunkach poczytalności ograniczonej w rozumieniu art. 31 § 2 k.k. Nie jest więc możliwe wskazanie do jakiej populacji należy odnosić liczby orzeczeń, o jakich wyżej mowa.

Zasadniczym celem stosowania środków zabezpieczających przewidzianych w rozdziale X kodeksu karnego jest zapobieżenie popełnieniu przez sprawcę ponownego czynu zabronionego, związanego z jego stanem psychicznym. Obowiązujące przepisy umożliwiają orzekanie takich środków tylko wówczas¹, gdy jest to niezbędne dla zapobieżenia ponownemu wejściu w kolizję z prawem. Z treści art. 93 k.k. wynika także, że przed orzeczeniem środka sąd ma obowiązek

---

¹ L.K. Paprzycki, *Problematyka psychiatryczna w nowej kodyfikacji karnej*. Prokuratura i Prawo Nr 11/1997, str.129.

wysłuchania lekarzy psychiatrów oraz psychologa, a w wypadkach zaburzenia preferencji seksualnych także lekarza seksuologa². Oznacza to, że każde orzeczenie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie zamkniętym lub skierowania na leczenie ambulatoryjne musi być poprzedzone wysłuchaniem lekarzy psychiatrów i psychologa, a w części także seksuologa. Odstąpienie od tego - np. przez pominięcie powołania psychologa - oznacza wadliwość orzeczenia i umożliwia jego kwestionowanie. Pojęcie „zakład zamknięty” użyte w art. 93 k.k. nie jest tożsame z pojęciem „zakład karny”. Innymi słowy nie można odczytywać art. 93 k.k. jednakowo przy stosowaniu wszystkich środków zabezpieczających określonych w kodeksie karnym. Powstaje w związku z tym wątpliwość, czy taki sam obowiązek wysłuchania biegłych powinien mieć miejsce w wypadku stosowania przepisów art. 95 § 1, art. 95a § 1 i art. 96 § 1 k.k., czy też w stosunku do sytuacji określonej do art. 95 § 1 k.k. jest on inny i można poprzestać na wysłuchaniu samych tylko lekarzy psychiatrów, bez przywoływania dodatkowo psychologa. Odmiennosc pojęć zakład zamknięty i zakład karny ma dla udzielenia odpowiedzi istotne znaczenie, a jej wyjaśnianie może być różne. Skazany na karę pozbawienia wolności bez jej warunkowego zawieszenia trafia do zakładu karnego, a tam, z uwagi na orzeczenie środka zabezpieczającego, do oddziału terapeutycznego. Czy zatem można w jakimkolwiek znaczeniu powiedzieć, że skazany znajduje się w zakładzie zamkniętym? Wydaje się, że wyjaśnianie tej kwestii ma nie tylko semantyczne znaczenie. Rodzą się bowiem wątpliwości, czy jest błędem, jeśli przed zastosowaniem art. 95 § 1 k.k. wysłuchani zostaną tylko psychiatrzy? Wydaje się, że - nie wchodząc w nazbyt głębokie rozważania interpretacyjne - można byłoby uznać, że zastosowanie każdego środka połączonego z izolacją lub innym ograniczeniem swobód powinno łączyć się z potrzebą zapytania o zdanie także psychologa. W później dołączonych przepisach przewidujących konieczność wysłuchania także seksuologa (art. 95a k.k.) uniknięto tej wieloznaczności. Obserwowana w niniejszym badaniu praktyka nie do końca świadczy o powszechnej świadomości tego problemu.

Prowadzący badanie wyraża pogląd, że jeżeli potrzebne jest wypowiedzenie się przez biegłych czy oskarżony, w związku ze swymi właściwościami psychicznymi

---

² Od zmiany przepisu ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego, ustawy - Kodeks karny wykonawczy, ustawy - Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2009.206.1589).

określonymi w art. 93 k.k., powinien być umieszczony w zakładzie zamkniętym lub skierowany na leczenie ambulatoryjne, w badaniu jego stanu psychicznego powinien zawsze brać udział psycholog.

Przepis art. 93 k.k. odnosi się do sfery możliwości orzekania środków zabezpieczających i jednoznacznie możliwość taką uzależnia od wysłuchania lekarzy psychiatrów oraz psychologa, a w odniesieniu do środka z art. 95a k.k. nadto lekarza seksuologa.

Tak więc, zdaniem prowadzącego badanie, we wszystkich sprawach tym badaniem objętych, należało poza psychiatrami powoływać także psychologa.

II. Uregulowania dotyczące wykonywania środka zabezpieczającego określonego w art. 95 § 1 k.k.

W stosunku do sprawcy przestępstwa popełnionego w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k., gdy zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub zdolność kierowania postępowaniem była ograniczona w stopniu znacznym, skazanego na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, sąd może, zgodnie z treścią art. 95 § 1 k.k., orzec umieszczenie w zakładzie karnym, w którym stosuje się szczególne środki lecznicze lub rehabilitacyjne. Jeżeli wymiar kary pozbawienia wolności nie przekroczył 3 lat, sąd może takiego sprawcę zwolnić warunkowo bez ograniczeń dotyczących okresu odbycia kary, a więc nawet przed odbyciem jej połowy. Obowiązkowe jest jednak wobec takiego skazanego zastosowanie dozoru na okres próby.

Rozwiązanie przyjęte w Kodeksie karnym z 1997 r. w stosunku do sprawców skazywanych za przestępstwa popełnione w warunkach ograniczonej poczytalności, jest zdecydowanie odmienne od zawartych w obu poprzednich kodyfikacjach, w których było podobne. Zmienia ono charakter środka z w pełni zabezpieczającego, jakim był on w poprzednich kodyfikacjach, na mieszany, łączący cechy kary i środka zabezpieczającego.³

Środek przewidziany w art. 95 § 1 k. k. jest wykonywany w ramach określonego w art. 81 kodeksu karnego wykonawczego terapeutycznego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności. Wynika to z treści art. 96 § 2 k.k.w. „W systemie terapeutycznym odbywają karę również skazani, o których mowa w art. 95 § 1 Kodeksu karnego.” Nie oznacza to jednak, że możliwe jest stosowanie do osób, wobec których środek ten został orzeczony, reguł wynikających z rozdziału XIII k.k.w. o środkach zabezpieczających (art.199a i nast.), a przede wszystkim umieszczenie skazanego w zakładach psychiatrycznych określonych w art. 200 k.k.w.⁴ Wykonywanie środka o jakim mowa w art. 95 § 1 k.k., jest zatem podporządkowane

---

³ Tak np. Natalia Kłaczyńska w komentarzu do art. 95 k.k. [w:] J. Giezek, N. Kłaczyńska, G. Łabuda, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, WKP 2007

⁴ Kazimierz Postulski, *Komentarz do art. 200, art. 200a, art. 200b, art. 200c kodeksu karnego wykonawczego*, *Komentarz*, WKP 2012.

sądowi i sędziemu penitencjarnemu, a nie sądowi orzekającemu w I instancji.⁵ Jest to następstwem jednoczesności wykonywania kary i stosowania zabiegów terapeutycznych, nie zachodzącej w takim stopniu w wypadkach pozostałych środków zabezpieczających.

Jak wynika z informacji uzyskanych od Dyrektora Biura Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej, w ramach struktury jednostek penitencjarnych funkcjonują trzy rodzaje oddziałów terapeutycznych:

1. dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo oraz upośledzonych umysłowo wraz z zaburzeniami seksualnymi (22 oddziały z 1 712 miejscami),
2. dla osób uzależnionych od alkoholu (30 oddziałów z 1 108 miejscami),
3. dla osób uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych (15 oddziałów z 521 miejscami).

Skazani, wobec których zastosowano przepis art. 95 § 1 k.k., są kierowani do jednego z 22 oddziałów wymienionych w pierwszej grupie. Każdy z oddziałów realizuje zatwierdzony przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej program terapeutyczny. Decydującym o miejscu skierowania jest rodzaj prezentowanych zaburzeń i dysfunkcji. W oddziale terapeutycznym skazany poddawany jest oddziaływaniom specjalistycznym podejmowanym na podstawie sporządzonego dla niego indywidualnego programu terapeutycznego. Program taki powinien być sporządzony po opracowaniu wszechstronnej diagnozy w sposób określony w § 21 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U.2003.151.1469 z późn. zm.), nie później niż w ciągu 30 dni od przyjęcia skazanego do oddziału terapeutycznego.

Organizacja i szczegółowa struktura oddziałów terapeutycznych oraz zasady prowadzenia w nich specjalistycznej terapii i profilaktyki zostały uregulowane w Zarządzeniu Nr 2 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego

---

⁵ Zbigniew Hołda, Kazimierz Postulski, *Komentarz do art. 200 kodeksu karnego wykonawczego, Komentarz*, LEX/Arche 2008.

2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy działów penitencjarnych i terapeutycznych (Dz. Urz. CZSW 2004.1.2.).

Warto zauważyć, że w związku ze zmianą zakresu upoważnienia do wydania zarządzenia wynikającą ze zmiany treści art. 249a pkt 2 k.k.w. ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy Kodeks karny wykonawczy i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431), zarządzenie to będzie musiało być zmodyfikowane. Wydaje się, że nowe zarządzenie powinno w sposób dogłębszy zająć się problematyką dotyczącą skazanych z zastosowaniem art. 95 § 1 k.k. i bardziej jednoznacznie skazanych takich określać.

III. Sprawozdanie z badania akt

1. Informacje o skazanych

Wszyscy oskarżeni w badanych sprawach byli mężczyznami. Ich wiek w chwili popełnienia przestępstwa przedstawia poniższa tabela

Tabela 1. Wiek oskarżonych

Wiek oskarżonych	Liczba osób	Procent
Do lat 30	15	32,6
31 do 40	4	8,7
41 do 50	11	23,9
51 do 60	11	23,9
61 lat i powyżej	5	10,9
Ogółem	46	100

Jak przedstawiono w tabeli, 15 spośród oskarżonych nie ukończyło 30 lat, a dalszych czterech lat 40. Tak więc ponad 40% z nich było w chwili popełnienia przestępstwa w wieku poniżej 40 lat. Kolejne 22 osoby (niemal połowa) znajdowały się w przedziale od 41 do 60 lat. Tylko jeden oskarżony przekroczył 70 rok życia i miał lat 76. Największą grupę w przedziałach 10-cio letnich stanowiły osoby, które nie ukończyły 30 roku życia.

Zdecydowana większość oskarżonych (33 czyli ponad 70%) była stanu wolnego. W związkach pozostawało 13 z nich. Tylko pięciu oskarżonych miało w czasie popełnienia przestępstwa nieletnie dzieci. Najwięcej w badanej grupie było emerytów i rencistów, aż 24, co stanowi ponad połowę wszystkich, przy czym renciści, których było 20, stanowili aż 43,5% wszystkich badanych. Stosunek do zatrudnienia ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2. Stosunek do zatrudnienia

Stosunek do zatrudnienia	Liczba osób	Procent
Nie pracował	12	26,1
Uczył się	1	2,2
Pracował dorywczo	8	17,4
Pracował stale	1	2,2
Emeryt, rencista	24	52,2
Ogółem	46	100

Tak znaczny udział rencistów w ustalonym przekroju wiekowym oskarżonych nie może zaskakiwać, ponieważ, jak się okazuje, większość z nich pobierała renty związane z niepełnosprawnością.

Ustalone w toku postępowań informacje o wykształceniu oskarżonych wykazały, że zdecydowana większość z nich zakończyła edukację na szkole podstawowej. Dotyczyło to 29 osób, co stanowi 63,0%, przy czym znacząca ich część – 15 osób – kończyła szkoły specjalne. Szkolnictwo specjalne było wymieniane także w części informacji o osobach, które legitymowały się wykształceniem zawodowym (13 osób – poniżej 30%). Cztery osoby ukończyły szkoły średnie.

Wysokość wykazywanego w aktach dochodu oskarżonych wskazuje, że nie należeli oni do grup osób dobrze lub średnio sytuowanych. Informacje z tego zakresu ilustruje poniższa tabela.

Tabela 3. Wysokość dochodu

Wysokość dochodu	Liczba osób	Procent
Brak dochodu	13	28,3
Do 500 zł miesięcznie	4	8,7
500-2000zł miesięcznie	27	58,7
2000-5000zł	1	2,2
Pow.5000zł	1	2,2
Ogółem	46	100

Aż 13 osób z badanej grupy nie osiągało żadnego dochodu, a cztery deklarowały dochód poniżej 500 zł miesięcznie. Tylko jedna osoba wykazywała się dochodem ponad 5 000 zł i jedna ponad 2 000 zł.

2. Informacje o przestępstwach

Zdecydowana większość, bo 45 oskarżonych, dopuściła się przestępstwa samodzielnie. Był tylko jeden wypadek współdziałania przy jego popełnieniu z inną osobą w ramach ustalonego przez sąd współsprawstwa. Objęty badaniem skazany przy popełnieniu przestępstwa nie pozostawał jednak w stosunku faktycznej zależności lub podporządkowania, częstych w wypadkach współsprawstwa osób zdrowych z niepełnosprawnymi.

Zarzuty stawiane oskarżonym w ponad połowie wypadków (25 oskarżonych – 54,3%) obejmowały jedno tylko przestępstwo. W dziewięciu wypadkach przedstawiono zarzuty popełnienia dwóch przestępstw i także 9 oskarżonym – trzech. Zarzuty bardziej mnogie postawiono trzem dalszym oskarżonym. Jednemu 14 przestępstw, w tym 5 usiłowań zabójstwa i 6 przestępstw przeciwko wolności seksualnej oraz jednego rozboju. Pokrzywdzonymi było 10 dorosłych kobiet. W pozostałych dwóch wypadkach postawiono zarzuty 7 i 4 przestępstw.

Kwalifikacje prawne głównego zarzutu⁶ stawianego oskarżonym obejmowały 18 przestępstw. Przedstawione zostały w tabeli 4.

Tabela 4. Kwalifikacje prawne

Kwalifikacja prawna	Liczba osób	Procent
Art. 148 § 1 k.k.	11	23,9
Art. 148 § 2 pkt 2 k.k.	1	2,2
Art. 207 § 1 k.k.	9	19,6
Art. 197 § 1 k.k.	4	8,7
Art. 200 § 1 k.k.	3	6,5
Art. 288 § 1 k.k.	3	6,5

⁶ Pojęcie faktyczne – oznacza zarzut przestępstwa zagrożonego najsurowszą karą lub o największej społecznej szkodliwości w wypadku zagrożeń równorzędnych.

Art. 160 § 1 k.k.	2	4,3
Art. 190 § 1 k.k.	2	4,3
Art. 280 § 1 k.k.	2	4,3
Art. 156 § 1 pkt 2 k.k.	2	4,3
Art. 245 k.k.	1	2,2
Art. 157 § 1 k.k.	1	2,2
Art. 191 § 1 k.k.	1	2,2
Art. 279 § 1 k.k.	1	2,2
Art. 178a § 2 k.k.	1	2,2
Art. 197 § 3 pkt 3 k.k.	1	2,2
Art. 200 § 1	1	2,2
Ogółem	46	100

Najczęściej – 11 razy (tj. w niemal jednej czwartej przypadków) – był stawiany zarzut zabójstwa w postaci dokonanej bądź usiłowanej, a następnie – 9 razy – zarzut znęcania nad najbliższymi lub pozostającymi w stosunku zależności. Czterokrotnie powtarzał się zarzut dokonanego lub usiłowanego zgwałcenia i trzykrotnie zarzut niszczenia lub uszkodzenia mienia.

3. Czas popełnienia przestępstw i czas orzekania

W badanych sprawach przestępstwa zostały popełnione najwcześniej w 2002 roku, a najpóźniej w lipcu 2012 r., a więc w przedziale dziesięcioletnim, przy czym tylko trzech oskarżonych dopuściło się przestępstw przed 2005 r., a przed 2010 rokiem 20 z nich (43,5%).

Czas od popełnienia przestępstwa do wszczęcia postępowania z reguły nie przekraczał jednego miesiąca. Dotyczyło to 42 z 46 badanych spraw (ponad 90%). W dwóch sprawach zawierał się między 1 a 2 miesiącami, a w jednej przekroczył nieznacznie 3 miesiące. W jednej natomiast sprawie wszczęcie postępowania nastąpiło dopiero po ponad 2 latach (26 miesięcy po popełnieniu przestępstwa).

Zróznicowany był czas od popełnienia przestępstwa do wydania wyroku - od 1 miesiąca do niemal 5,5 roku. W czasie do 6 miesięcy wydane zostały wyroki aż

w 14 sprawach. Zwrócić jednak należy uwagę, że różny był stopień skomplikowania, a tym samym i czas trwania postępowań. Ponadto, podczas badania jako czas popełnienia przestępstwa w wypadkach przestępstw ciągłych przyjmowano datę zakończenia działania. Dodatkowo należy wskazać, że w części tych spraw sądy modyfikowały ustalenie czasu zakończenia przestępstwa, obejmując zakresem orzekania zachowania, które miały miejsce po dacie wskazanej w akcie oskarżenia jako data końcowa przestępstwa.

Prawomocne orzeczenia zapadły w badanych sprawach w okresie od kwietnia 2003 r. do stycznia 2013 r., a więc także w okresie dziesięcioletnim, przy czym przed rokiem 2010 zapadło tylko 11 wyroków (23,9), a w 2010 – 7. Tak więc łącznie przed 2011 rokiem wydano 18 wyroków (39,1%). Najwięcej – 17 wyroków wydano w 2011, w 2012 – 9 i tylko jeden w 2013 r. Jak wskazano na wstępie opracowania, 37 wyroków było wykonywanych w czasie przystąpienia do badania w styczniu 2013 r. Czas wykonywania pozostałych może być w większości ustalony na podstawie informacji o obliczeniu kary. Odstąpiono jednak od dokładnej jego prezentacji, jako nie mającej istotnego znaczenia.

4. Wcześniejsza karalność i stosowanie tymczasowego aresztowania

Z ustaleń badania wynika, że niekaranymi było zaledwie 10 spośród 46 skazanych. Pozostali byli już wcześniej karani (tabela 5).

Tabela 5. Wcześniejsza karalność skazanych

Karalność skazanych	Liczba osób	Procent
Niekarany	10	21,7
Karany ale nie zachodzą	19	41,3
Powrót do przestępstwa, art.	15	32,6
Powrót do przestępstwa, art.	2	4,3
Ogółem	46	100

Recydywa specjalna przewidziana w art. 64 § 1 k.k. została – jak wskazano – stwierdzona w stosunku do aż 15 skazanych.

W znaczącej części skazani byli w toku postępowania tymczasowo aresztowani, w tym aż 33 (ponad 70%) zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu przed sądem. Dwaj natomiast byli tymczasowo aresztowani tylko w postępowaniu przed sądem. Bez izolacyjnego środka zapobiegawczego odpowiadało 11 skazanych.

5. Leczenie psychiatryczne przed popełnieniem przestępstwa i po jego popełnieniu a przed wyrokiem

Z akt postępowania wynika, że po ich wszczęciu i zastosowaniu tymczasowych aresztowań ośmiu skazanych przebywało w aresztach śledczych, w których możliwe było oddziaływanie terapeutyczne. Pozostali skazani nie byli przed wyrokiem poddawani jakimkolwiek tego typu oddziaływaniom i nie byli izolowani w szpitalach psychiatrycznych.

Tabela 6 ilustruje zawarte w aktach postępowania informacje o poprzedzającym popełnienie przestępstwa leczeniu w placówkach psychiatrycznych, zarówno w szpitalach, jak i poradniach typu otwartego.

Tabela 6. Wcześniejsze leczenie skazanych

Przyczyny leczenia	Liczba osób	Procent
Z powodu	2	4,3
Psychiatrycznie	21	45,7
Z powodu uzależnień	15	32,6
Brak danych	8	17,4
Ogółem	46	100

Dane zawarte w aktach postępowania aż w 8 wypadkach na 46 nie pozwalały udzielić jednoznacznej odpowiedzi, czy skazany był, czy nie był leczony w poradniach zdrowia psychicznego lub otwartych placówkach terapii odwykowej, bądź też czy

przebywał, w szpitalu psychiatrycznym. Nie świadczy to dobrze o wnikliwości w zbieraniu danych o osobach, co do których poczytalności została wyrażona wątpliwość i co do których niezbędne jest postawienie diagnozy dotyczącej ich stanu psychicznego w chwili przestępstwa oraz ewentualnej potrzeby zastosowania wobec nich środka zabezpieczającego. Łącznie wobec 38 skazanych zachodziła w czasie poprzedzającym popełnienie przez nich przestępstwa okoliczność uzasadniająca zainteresowanie ich stanem placówek zdrowia psychicznego.

6. Diagnoza stanu psychicznego

Diagnoza stanu psychicznego skazanych w 25 sprawach (54,3%) była dokonywana w postępowaniu przygotowawczym i powtarzana na rozprawie w formie przesłuchania biegłych, o co prokuratorzy wnioskowali w aktach oskarżenia. W 20 sprawach diagnozy dokonywano wyłącznie w postępowaniu przygotowawczym, a sąd przed wyrokiem zaliczał opinię biegłych do materiału dowodowego nie wzywając opiniujących. Tak więc w odniesieniu do tych 20 spraw nie można mówić o „wysłuchaniu” biegłych przez sąd, co jest warunkiem zastosowania środka określonym w art. 93 k.k.

Znaczna część, bo 12 skazanych, czyli 26,1%, było poddanych badaniu tylko przez biegłych lekarzy psychiatrów (tabela 7). Miało to miejsce w sprawach, w których orzeczony został środek zabezpieczający przewidziany w art. 95 § 1 k.k.

Odnotować należy, że w jednej sprawie badanie stanu zdrowia psychicznego z udziałem psychologa zarządził sąd.

Tabela 7. Specjalność powołanych biegłych

Specjalność biegłych	Liczba osób	Procent
Tylko psychiatrzy	12	26,1
Psychiatrzy i	32	69,6
Psychiatrzy, psycholog	2	4,3
Ogółem	46	100

W znaczącej części wypadków biegłym zadawano rutynowe pytania odnoszące się do stanu zdrowia psychicznego podejrzanego w chwili popełnienia przestępstwa oraz do zdolności odpowiadania przed sądem. Trudno wyjaśnić powody, dla których zlecający badanie prokuratorzy w 12 sprawach (26,1%) nie wykazali zainteresowania potrzebą stosowania wobec oskarżonego środka zabezpieczającego. Zaskakuje, że biegli pozostawili ten problem poza zakresem opiniowania aż w 13 wypadkach (28,3%), w tym w trzech przy wyraźnych pytaniach dotyczących potrzeby stosowania środka zabezpieczającego, a przyjmujący opinie prokuratorzy nie zareagowali na to w jakikolwiek sposób.

Opinie o potrzebie zastosowania wobec oskarżonych art. 31 § 2 k.k., stanowiące w konsekwencji podstawę orzekania w stosunku do nich środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 95 § 1 k.k. wydane zostały wobec 36 osób (78,3%) po jednorazowym badaniu. Wobec 10 oskarżonych sądy zarządziły, na podstawie wniosków złożonych przez prokuratorów, badanie połączone z obserwacją w zakładach leczniczych. W dwóch sprawach sądy odmówiły uwzględnienia takich wniosków.

We wskazanych opiniach biegli określali konkretnie, która ze zdolności wymienionych w art. 31 § 2 k.k. była ograniczona w stopniu znacznym. Sama tylko zdolność do kierowania postępowaniem została wskazana jako ograniczona w takim stopniu u 24 oskarżonych. U 21 z nich zostały wskazane jako ograniczone w stopniu znacznym zarówno zdolność rozumienia znaczenia czynu, jak i zdolność kierowania postępowaniem. Nie odnotowano zaopiniowania o samodzielnym znacznym ograniczeniu zdolności rozumienia znaczenia czynu.

W jednej sprawie (przedstawionej odrębnie wśród przykładów) Sąd Rejonowy w B. orzekł środek zabezpieczający bez wskazania podstawy prawnej i bez określenia powodu takiego orzeczenia. W dniu 26.11.2009 r. skazano prawomocnie na 4 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności oskarżonego o usiłowanie zgwałcenia. Sprawa znalazła się w badaniu, ponieważ została wskazana we wspomnianym na wstępie piśmie CZSW wśród 37, w których w styczniu 2013 r. wykonywano wobec skazanych oddziaływania terapeutyczne przewidziane w art. 95 § 1 k.k. Niezależnie od okoliczności przedstawianych przy omawianiu przykładów spraw, w tym miejscu wskazać należy, że orzeczenie w tej sprawie nie powinno się uprawomocnić i można

wyrazić zdziwienie, że prokurator nie znalazł podstawy do złożenia apelacji. Trudno określić, który ze środków zabezpieczających miał na myśli sąd orzekając „umieszczenie w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze w zakresie zaburzeń seksualnych”. Środek ten nie może być uznany za wynikający z art. 95 § 1 k.k., ponieważ nie stwierdzono znacznego ograniczenia żadnej ze zdolności wskazanych w art. 31 § 2 k.k., co dawałoby podstawę do jego stosowania. Nie może także być uznany za wynikający z treści art. 95a § 1 k.k. ponieważ środek ten jest stosowany dopiero po odbyciu kary. Nie może być także środkiem, o jakim mowa w art. 96 § 1 k.k., ponieważ kara wymierzona przez sąd oskarżonemu przekracza 2 lata.

Wśród przyczyn ograniczeń zdolności psychicznych biegli wymieniali wiele okoliczności, występujących przy tym w różnych konfiguracjach. W tabeli 8 przedstawiono wszystkie konfiguracje tych okoliczności, które występowały w opiniach. Dla potrzeb badania same okoliczności uproszczono i nadano im symbole cyfrowe w celu uczytelnienia i umożliwienia wspólnego zebrania przy każdej z opinii. Symbole te oznaczają:

1. uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego,
2. ograniczenie umysłowe,
3. padaczka,
4. uzależnienie od alkoholu,
5. osobowość nieprawidłowa,
6. zespół psychoorganiczny,
7. zaburzenie preferencji seksualnej.

Tabela 8. Okoliczności stanowiące podstawę opinii

Okoliczności	Liczba osób	Procent
1,5,	4	8,7
2,5,	4	8,7
1,2,5,	6	13,0
1,4,5,	7	15,2
1,5,6,	1	2,2
2,4,5,	2	4,3
1,2,3,5,	1	2,2

1,2,4,5,	8	17,4
1,2,5,6,	1	2,2
1,3,4,5,	4	8,7
1,4,5,6,	2	4,3
1,4,5,7,	1	2,2
2,4,5,6,	1	2,2
1,2,3,4,5,	1	2,2
1,2,3,5,7,	1	2,2
1,4,5,6,7,	1	2,2
1,2,3,4,5,6,	1	2,2
Ogółem	46	100

Okolicznością występującą we wszystkich konfiguracjach była osobowość nieprawidłowa (5) wymieniona przez psychiatrów badających wszystkich oskarżonych. W 39 opiniach wskazano uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego (1), a w 26 ograniczenie umysłowe (2). Tylko w 3 opiniach wymieniono zaburzenie preferencji seksualnej (7), a w 6 zespół psychoorganiczny (6).

7. Orzekanie kary i środka zabezpieczającego

Z materiału zebranego w aktach postępowań wynika, że 24 oskarżonych (52,2%) było już wcześniej przynajmniej raz skazywanych z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k., a wobec ośmiu orzekano już poprzednio środek zabezpieczający przewidziany w art. 95 § 1 k.k.

Podkreślenia wymaga, że stosowanie przepisu art. 95 § 1 k.k. nie było w badanych sprawach związane z wysokością wymiaru kary. Środek ten orzeczono wobec 13 skazanych (28,3%), którym wymierzone zostały kary do 1 roku pozbawienia wolności. Wskazać jednak należy, że był on stosowany także przy karach orzekanych w wymiarze 3, 4 i 6 miesięcy (dokładnie ilustruje to tabela 9). Trudno stawiać granicę czasową środka zabezpieczającego. Uznając jednak, że środek określony w art. 95 § 1 ma także dodatkowo wyraźny cel terapeutyczny, należałoby rozważyć celowość jego stosowania wraz z karą niższą niż 6 miesięcy pozbawienia

wolności, z uwagi na trudności wdrożenia w takim czasie jakiegokolwiek skutecznej terapii.

Tabela 9. Wymiar kar pozbawienia wolności

Wymiar kar (w miesiącach)	Liczba osób	Procent	Procent złożony
3	1	2,2	2,2
4	2	4,3	6,5
6	1	2,2	8,7
8	1	2,2	10,9
10	3	6,5	17,4
12	5	10,9	28,3
13 do 24	8	17,4	45,7
25 do 36	5	10,9	56,5
37 do 60	7	15,2	71,7
61 do 120	8	17,4	89,1
121 do 180	5	10,9	100,0
Ogółem	46	100	X

Podczas postępowań przed sądem rzadko dochodziło do wnioskowania o zastosowanie art. 95 § 1 k.k. przez strony. Tylko w pięciu sprawach wnioski takie złożyli prokuratorzy, a w dziewięciu obrońcy. Tylko w trzech wypadkach wnioski w tym przedmiocie złożyły zgodnie obie strony.

Uzasadnienia wyroków zostały sporządzone w 31 sprawach. W żadnym z tych uzasadnień nie wskazywano okoliczności, które zdaniem sądu powodowały potrzebę orzeczenia o środku zabezpieczającym. W niektórych tylko stwierdzano, że takie orzeczenie nastąpiło. Podkreślić przy tym należy, że żadna z apelacji nie podejmowała problemu orzeczenia tego środka. Także w dwóch sprawach, w których nastąpiła zmiana wyroków przez zastosowanie art. 95 § 1 k.k., czego sądy *meriti* nie uczyniły, sądy II instancji nie wskazały motywów takiej zmiany, stwierdzając jedynie deklaratoryjnie, że jej dokonały.

Zakończenie wykonywania kar przez skazanych objętych badaniem w skrajnych wypadkach przewidziane jest na lata 2018 (3 osoby), 2019 (1 osoba), 2021 (1 osoba) i 2025 (także jedna osoba). Łącznie po 2013 r. kary kończyć będzie 27 skazanych.

IV. Przykłady

1. W sprawie V K 33/09, stosując art. 31 § 2 k.k. i 95 § 1 k.k., Sąd Okręgowy w W. skazał na karę 8 lat pozbawienia wolności oskarżonego, uznając go winnym usiłowania pozbawienia życia nieznanego sobie mężczyzny, przez wielokrotne zadanie ciosów nożem w głowę, szyję i tułów i spowodowanie kilkudziesięciu ran ciętych i kłutych. Oskarżony odstąpił od działania w sposób tak samo nagły i nieumotywowany, jak je podjął. Miał w chwili czynu lat 21, był kawalerem, bezdzietnym, nie pracował, od kilku lat nadużywał alkoholu. Biegli psychiatrzy przy udziale psychologa, po powtórzonym po rozszerzeniu o diagnostykę EEG i TK badaniu ambulatoryjnym uznali, że oskarżony nie jest chory psychicznie, działał w ramach atypowego upojenia alkoholowego, stwierdzili u niego nieprawidłową osobowość i uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego oraz uzależnienie od alkoholu i uznali, że miał w chwili czynu znacznie ograniczoną zdolność kierowania postępowaniem. Wskazali przy tym, że nie musi być leczony zabezpieczająco psychiatrycznie, powinien być natomiast leczony odwykowo w zakładzie zamkniętym. Tak też orzekł sąd okręgowy stwierdzając, że nakazuje stosowanie art. 95 § 1 k.k. w czasie wykonywania kary, ponieważ niezbędne jest długotrwałe leczenie odwykowe. Orzeczenie nie zostało w tym zakresie zaskarżone. Trudno je kwestionować, ponieważ przy ograniczeniach co do czasu wykonywania kary nie mógł być zastosowany w taki sam sposób art. 96 k.k., a treść art. 95 § 1 k.k. nie sprzeciwia się stosowaniu w jego ramach środków leczenia odwykowego.
2. W sprawie II K 78/08 Sąd Okręgowy w S. wymierzył karę 15 lat pozbawienia wolności 37-letniemu oskarżonemu za pozbawienie życia Waldemara Z. przez wielokrotne uderzanie jego głową o betonową posadzkę, wielokrotne uderzanie pięścią i kopanie obutą nogą w twarz, głowę i brzuch. Oskarżony jest kawalerem, bezdzietnym, o wykształceniu podstawowym, bez zawodu, pięciokrotnie karany, w zakładach karnych przebywał w sumie 8,5 roku. Był leczony neurologicznie, diagnozowany psychiatrycznie w poprzednich postępowaniach, w których ostatnich dwóch zastosowano przepis art. 31 § 2 k.k.. Przeszedł też obserwację psychiatryczną. Nigdy nie zdiagnozowano

u niego choroby psychicznej. Alkohol nadużywał od 14 roku życia. Powołani w toku postępowania przygotowawczego biegli lekarze psychiatry i psycholog wnosili o obserwację psychiatryczną w zamkniętym zakładzie. W jej trakcie wykonano badania EEG i tomografię komputerową głowy. Biegli orzekli, że podejrzany nie jest chory psychicznie ani upośledzony umysłowo. Jest natomiast osobą o niskiej sprawności umysłowej i nieprawidłowej osobowości z encefalopatią, w związku z czym zdolności do rozumienia znaczenia czynu i do kierowania postępowaniem miał w chwili czynu ograniczone w stopniu znacznym. Biegli wskazali, że alkoholizm podejrzanego i jego nieprawidłowa osobowość oraz niski poziom umysłowy sprawiają, iż zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia w przyszłości podobnych czynów i zasugerowali zastosowanie art. 95 § 1 k.k., co sąd uczynił. Prokurator, ani obrońca o zastosowanie tego przepisu nie wnosili.

3. W sprawie II K 304/10 Sądu Rejonowego w R. oskarżony o zmuszanie sąsiadów groźbami i czynną agresją do słuchania bardzo głośno włączonej muzyki, został w postępowaniu przygotowawczym poddany badaniu psychiatrycznemu. Psychologa nie wzywano do wydania opinii. Biegłym postawiono między innymi pytanie dotyczące zagrożenia dla porządku prawnego w wypadku pozostawienia oskarżonego na wolności. Biegli orzekli, że stan psychiczny oskarżonego, który nie jest psychicznie chory, lecz ma osobowość nieprawidłową i nadużywa alkoholu, powoduje konieczność sugerowania zastosowania art. 31 § 2 k.k., a z powodu zagrożenia dla porządku prawnego w przyszłości, zastosowania nadto art. 95 § 1 k.k. Sąd biegłych nie wzywał. Psycholog nie był powołany do opiniowania. Wymierzając karę 6 miesięcy pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, sąd rejonowy nie nakazał jej odbywania w warunkach art. 95 § 1 k.k. Po apelacji obrońcy, sąd okręgowy zmienił wyrok jedynie przez zastosowanie art. 95 § 1 k.k..
4. W sprawie II K 31/09 Sądu Rejonowego w B. o usiłowanie zgwałcenia młodej kobiety, oskarżony lat 30, kawaler, karany trzykrotnie za zgwałcenia, był w postępowaniu przygotowawczym ambulatoryjnie badany przez lekarzy psychiatrów, psychologa i seksuologa. Biegli psychiatry złożyli wniosek

o obserwację i prokurator zwrócił się o nią do sądu, a następnie złożył bezskuteczne zażalenie na odmowę. Biegli wspólnie orzekli, że brak jest podstaw do kwestionowania poczytalności oskarżonego, ponieważ zdolność do kierowania postępowaniem miał wprawdzie ograniczoną, lecz nie w stopniu znacznym. Prezentując opinię przed sądem biegli potwierdzili, że nie widzą podstaw do przyjmowania art. 31 § 2 k.k. Sąd rejonowy uznał oskarżonego za winnego zarzucanego przestępstwa i skazał go na karę 4 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności, przyjmując, że jego poczytalność nie była ograniczona w stopniu znacznym. Jednocześnie sąd orzekł „umieszczenie oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze w zakresie zaburzeń seksualnych”. Sąd nie wskazał podstawy prawnej tej części orzeczenia. Podkreślić należy, że biegli nie stwierdzili zaburzenia kierunku orientacji seksualnej, stwierdzili natomiast u oskarżonego zaburzenie emocji i zaburzenie osobowości w postaci raptofilii, które może powodować powtarzanie przez oskarżonego podobnych zachowań w przyszłości. Wyrok uprawomocnił się bez zaskarżenia. Uzasadnienia nie sporządzono.

5. W sprawie III K 175/10 Sądu Okręgowego w W., o zabójstwo uczestnika wspólnej konsumpcji alkoholu, popełnione przez 22-letniego mężczyznę, który kilkakrotnie uderzył ofiarę nożem powodując rany lewej ręki, lewego uda i podudzia oraz ranę lewego ramienia drążącą do lewej jamy opłucnowej, a w następstwie wykrwawienie i zgon. Oskarżonego poddano badaniu przez biegłych lekarzy psychiatrów i psychologa. Biegli stwierdzili deficyt intelektualny z upośledzeniem umysłowym lekkim i osobowość nieprawidłową o cechach dys socjalnych na skutek organicznego zaburzenia, co sprawiało, że w chwili czynu miał ograniczoną w stopniu znacznym zarówno zdolność rozumienia znaczenia czynu, jak i zdolność do kierowania postępowaniem a w konsekwencji poczytalność ograniczoną w stopniu znacznym w rozumieniu art. 31 § 2 k.k. Biegli nie odnieśli się do postawionego pytania o potrzebę stosowania środka zabezpieczającego. Opinia została przyjęta przez prokuratora bez żądania uzupełnienia o tę odpowiedź. Prokurator w głosie końcowym na rozprawie także do tego zagadnienia się nie ustosunkował. obrońca wnosił o zastosowanie art. 95 § 1 k.k. Sąd wymierzył oskarżonemu na podstawie art. 148 § 1 k.k. w zw. z art. 31 § 2 k.k. karę 10 lat pozbawienia

wolności. Nie orzekł natomiast o zastosowaniu środka zabezpieczającego sugerowanego przez obrońcę. Sąd odwoławczy rozpoznając apelację, zmienił wyrok jedynie przez zastosowanie art. 95 § 1 k.k..

6. Sąd Rejonowy w K. w sprawie II K 715/10 uznał oskarżonego - lat 51, o wykształceniu średnim, rozwiedzionego, rencistę - za winnego znęcania nad byłą żoną i córkami oraz byłą teściową i wymierzył mu na podstawie art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 31 § 2 k.k. karę 1 roku pozbawienia wolności, a na podstawie art. 95 § 1 k.k. orzekł „umieszczenie w zakładzie, w którym stosuje się środki lecznicze”. W uzasadnieniu wyroku sąd stwierdził: „Na podstawie art. 95 § 1 k.k. sąd orzekł o umieszczeniu oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze o charakterze odwykowym”. Rozpoznając apelację obrońcy, Sąd Okręgowy w R. nie zmienił wyroku. Biegli psychiatrzy i psycholog powołani w toku postępowania przygotowawczego stwierdzili, że oskarżony nie cierpi na chorobę psychiczną ani na niedorozwój umysłowy. Jest natomiast osobą nadużywającą alkohol, o nieprawidłowej osobowości, z uszkodzonym centralnym ośrodkiem nerwowym, na skutek czego w czasie popełniania przestępstwa miał ograniczoną w stopniu znacznym zdolność kierowania postępowaniem w rozumieniu art. 31 § 2 k.k. Na pytanie dotyczące potrzeby stosowania środka zabezpieczającego biegli odpowiedzieli, że nie widzą potrzeby stosowania takiego środka, natomiast oskarżony powinien ich zdaniem leczyć się odwykowo. Wymiar kary nie przekroczył 2 lat i istniały wszelkie podstawy do zastosowania właściwszego środka zabezpieczającego.
7. Sąd Okręgowy w G. rozpoznał sprawę o zabójstwo kobiety przez jej wnuka, który silnymi uderzeniami jej głową o kant szafy, kopaniem i biciem po całym ciele, duszeniem za szyję i uciskaniem klatki piersiowej oraz wywołującym krwotok rozerwaniem jej pochwy butelką, spowodował liczne obrażenia ciała, a w następstwie zgon. W toku śledztwa sąd zarządził obserwację psychiatryczną, w toku której oskarżony był poddany także badaniu przez psychologa i seksuologa. Biegli uznali, że oskarżony nie jest chory psychicznie. Cierpi natomiast na niedorozwój psychiczny lekkiego stopnia i wykazuje zaniedbania środowiskowe oraz dysfunkcje ośrodkowego układu

nerwowego. W związku z tym w chwili czynu miał ograniczoną w stopniu znacznym zdolność kierowania postępowaniem. Biegli nie wypowiedzieli się co do potrzeby stosowania środków zabezpieczających i pytania o taką potrzebę im nie postawiono. Dopiero na rozprawie biegły seksuolog stwierdził, że z powodu skłonności do nekrofilii oskarżony w razie skazania powinien odbywać karę w zakładzie dla sprawców przestępstw seksualnych. obrońca wnosił o odbywanie kary w systemie leczniczym. Sąd w wyroku uznał winę oskarżonego w zakresie zabójstwa i znieważenia zwłok i przy zastosowaniu art. 31 § 2 k.k. wymierzył karę 12 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności oraz zastosował art. 95 § 1 k.k..

8. Sąd Okręgowy w G. rozpoznał sprawę przeciwko 22-letniemu mężczyźnie pozostającemu pod zarzutem popełnienia kilkunastu przestępstw na tle seksualnym, w tym gwałtów i usiłowań zabójstw, a także rozbojów. Oskarżony został poddany obserwacji psychiatrycznej połączonej z badaniem psychologicznym i seksuologicznym. Biegli orzekli, że czyny polegające na usiłowaniach zabójstw (łącznie pięć) były popełnione w warunkach znacznie ograniczonej zdolności kierowania postępowaniem z powodu organicznego zaburzenia osobowości i ograniczenia umysłowego. Uznali, że istnieje uzasadniona obawa popełnienia podobnych przestępstw w przyszłości, a w związku z tym oskarżony powinien odbywać ewentualną karę w zakładzie karnym stosującym zabiegi terapeutyczne. Wniosek taki złożył też obrońca. Sąd wymierzył karę łączną 12 lat pozbawienia wolności i w związku z zastosowaniem do pięciu przestępstw art. 31 § 2 k.k. orzekł o zastosowaniu art. 95 § 1 k.k.
9. Sąd Rejonowy w R. w sprawie VIII K 952/91 skazał w dniu 17.04.2012 r. 62-letniego mężczyznę za znęcanie się nad żoną w okresie czterech lat. Z uwagi na wcześniejsze leczenie podejrzanego w szpitalu psychiatrycznym, w toku dochodzenia prowadzonego przez policję prokurator powołał jednego lekarza psychiatrę zadając mu standardowe pytania dotyczące stanu zdrowia psychicznego podejrzanego w czasie przestępstwa i zdolności do stawania przed sądem. Przed zamknięciem postępowania ten ewidentny błąd konwalidowano, powołując dwóch biegłych lekarzy psychiatrów do udzielenia

odpowiedzi na te same pytania. Nie powołano psychologa, a psychiatrom nie postawiono pytania dotyczącego zagrożenia dla porządku prawnego jakie może się wiązać ze stanem psychicznym podejrzanego i ewentualnej potrzeby stosowania wobec niego środka zabezpieczającego. Biegli orzekli, że podejrzanym jest osobą nadużywającą alkoholu, a z powodu uszkodzenia centralnego ośrodka nerwowego ma zaburzoną osobowość. Po wypadku i kilku urazach głowy cierpi na padaczkę, z powodu której otrzymuje rentę. Nie jest chory psychicznie ani upośledzony umysłowo. Biegli nie zostali przez sąd wezwani. Ich opinia została zaliczona do materiału dowodowego. Przyjmując, zgodnie z ich sugestią, że oskarżony miał w czasie przestępstwa ograniczoną w stopniu znacznym zdolności kierowania postępowaniem, sąd skazał go za czyn z art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 31 § 2 k.k. i wymierzył mu 1 rok pozbawienia wolności nakazując na podstawie art. 95 § 1 k.k. jej odbycie „w zakładzie karnym, w którym stosuje się szczególne środki lecznicze to jest w Areszcie Śledczym w G.” Wniesienie apelacji przez obrońcę nic nie zmieniło w sprawie. Sąd okręgowy nie dopatrył się nieprawidłowości w orzeczeniu o środku zabezpieczającym bez wysłuchania psychologa.

10. Wyrok Sądu Rejonowego w T.M. w sprawie II K 456/12 był kolejnym wśród badanych, w którym orzeczenie o zastosowaniu środka zabezpieczającego zapadło na podstawie art. 95 § 1 k.k. Biegli psychiatrzy zostali powołani w postępowaniu przygotowawczym i nie byli wzywani przed sąd. Psychologa nie powoływano. Psychiatrzy stwierdzili znaczne ograniczenie zdolności rozumienia znaczenia czynu i zdolności kierowania postępowaniem w rozumieniu art. 31 § 2 k.k. Czyny oskarżonego polegały na wypowiadaniu gróźb karalnych pod adresem pracownic ośrodka pomocy i uszkodzeniu samochodu jednej z nich. Oskarżony był wcześniej jedenastokrotnie hospitalizowany w szpitalu psychiatrycznym. Karę pozbawienia wolności w rozmiarze 10 miesięcy sąd nakazał wykonywać z zastosowaniem art. 95 § 1 k.k.
11. Także w sprawie II K 86/11 Sądu Rejonowego w K. (o czyn z art. 160 § 1 k.k.) orzeczenie środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 95 § 1 k.k. poprzedzone było powołaniem biegłych lekarzy psychiatrów w postępowaniu

przygotowawczym. Sąd biegłych nie wzywał. Apelacja obrońcy z urzędu nie dotyczyła tego zagadnienia. Sąd Okręgowy nie skorygował wyroku. Oskarżony zmarł w czasie postępowania o odroczenie wykonania kary.

12. W toku postępowania w sprawie II K 478/11 Sądu Rejonowego w K.O. badaniu przez biegłych psychiatrów i psychologa poddano podejrzanego - lat 46, chorego na padaczkę, uzależnionego od alkoholu, karanego za przestępstwo podobne (z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k. i art. 95 § 1 k.k.) - o znęcanie się nad bratem i siostrą, która była jego prawną opiekunką. Biegli nie stwierdzili choroby psychicznej. Potwierdzili natomiast objawy niedorozwoju umysłowego w stopniu lekkim, padaczkę i organiczne zaburzenie osobowości u osobnika nadużywającego alkoholu. Stwierdzili, że ewentualną karę powinien odbywać w warunkach zakładu stosującego leczenie i rehabilitację. Na rozprawie obrońca złożył wnioski o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzania postępowania dowodowego. Prokurator nie sprzeciwił się wnioskowi i sąd go uwzględnił wymierzając oskarżonemu za przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. w zw. z art. 31 § 2 k.k. karę 10 miesięcy pozbawienia wolności i na podstawie art. 95 § 1 k.k. orzekł „o umieszczeniu oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze o charakterze odwykowym”.

13. W sprawie IV K 97/12 Sądu Rejonowego w B., o znęcanie nad członkami rodziny, badanie psychiatryczne zarządzono w postępowaniu przygotowawczym. Sąd rozpoznając sprawę nie wezwał biegłych. Psychiatrzy nie rozpoznali u oskarżonego (pozostającego kilkanaście lat pod opieką P.Z.P., wcześniej karanego za przestępstwo podobne z zastosowaniem art. 31 § 2 k.k. i poddanego w czasie postępowania obserwacji psychiatrycznej) choroby psychicznej. Rozpoznali natomiast zaburzenia osobowości i afektu z rozpoczynającym się otępieniem i zespołem zależności alkoholowej z psychodegradacją. Stwierdzili, że istnieje wysokie prawdopodobieństwo popełnienia podobnych czynów w przyszłości i zachodzi potrzeba odbywania ewentualnej kary w warunkach umożliwiających terapię. Uznali, że oskarżony miał zarówno zdolność rozumienia znaczenia czynu, jak i zdolność kierowania postępowaniem ograniczone w stopniu znacznym w rozumieniu art. 31 § 2 k.k.

Sąd wymierzył oskarżonemu za zarzucane mu przestępstwo, przy zastosowaniu art. 31 § 2 k.k. karę 4 miesięcy pozbawienia wolności i orzekł jej wykonywanie zgodnie z art. 95 § 1 kk..

14. W sprawie VII K 822/11 Sądu Rejonowego w T. przeciwko 48-letniemu mężczyźnie oskarżonemu o grożenie pozbawieniem życia swej żonie i upośledzonej psychicznie córce oraz o narażenie ich na bezpośrednie niebezpieczeństwo uszczerbku na zdrowiu przez oddawanie strzałów z pistoletu pneumatycznego w ich kierunku, powołano biegłych psychiatrów i psychologa. Prokurator nie zadał biegłym żadnych pytań dotyczących czy to zagrożenia dla porządku prawnego w związku ze stanem psychicznym oskarżonego, czy co do potrzeby stosowania środka zabezpieczającego. Pytania zadane psychologowi w ogóle nie były związane z treścią art. 93 k.k. i dotyczyły problemów spostrzegania, zapamiętywania i odtwarzania spostrzeżeń. Biegli psychiatrzy wykluczyli chorobę psychiczną, stwierdzili natomiast obniżenie funkcji poznawczych z powodu uszkodzenia OUN, organiczną dysfunkcję OUN, osobowość nieprawidłową i deficyt intelektu na podłożu organicznym, w konkluzji zaś - głębokie organiczne zaburzenie zachowań i osobowości znacznie ograniczające zdolność rozumienia znaczenia czynu i zdolność kierowania postępowaniem. Sąd biegłych nie wzywał, uwzględnił bowiem wnioski o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego. Wymierzył oskarżonemu karę łączną 8 miesięcy pozbawienia wolności nakazując jej wykonanie – na podstawie art. 95 § 1 k.k. – w zakładzie karnym, „w którym będzie kontynuowane leczenie psychiatryczne”.

V. Podsumowanie i wnioski

Badanie, z konieczności, opierało się na mniejszej niż zakładano próbie badawczej. Przyczyny tej sytuacji przedstawiono na wstępie. Wydaje się, że jednym z pierwszych wniosków jakie w związku z tym wynikają z badania, jest postulat zmian w statystyce sądowej. Trudno się zgodzić z brakiem możliwości określenia skali orzekania o ograniczonej poczytalności oskarżonych. Nie pozwala to, między innymi, na odniesienie się do liczby orzeczeń o zastosowaniu środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 95 § 1 k.k. Podkreślić przy tym należy, że skala orzeczeń o zastosowaniu tego środka także nie jest przedmiotem obserwacji statystycznej.

W czasie badania nie uchwycono istotnych z punktu widzenia przedmiotu badania zależności w danych dotyczących wieku, stanu cywilnego i rodzinnego skazanych oraz ich stosunku do zatrudnienia. Wpływ na to miała także niewątpliwie mała liczba badanych akt. Jak należało się spodziewać, wśród skazanych w badanych sprawach było znacznie więcej niż przeciętnie (w innych grupach skazanych) osób utrzymujących się z renty przyznanej z powodu niepełnosprawności. Ten spodziewany wynik nie daje jednak podstaw do żadnych szczególnych wniosków.

Z informacji o przestępstwach wyłonił się model sprawców działających w sposób mocno dotykający pokrzywdzonych, ich wolności osobistych, popełniających przestępstwa motywowane głównie w sferze popędowej i realizowane przede wszystkim przy użyciu przemocy. Działali oni najczęściej sami. Tylko nieliczne przestępstwa popełnione w zbadanej grupie nie odpowiadały temu opisowi.

Charakter przestępstw i wstępne dane na temat sprawców powinny skłaniać do zbierania wszelkich informacji o podejrzanych, możliwych do wykorzystania przy ocenie ich stanu psychicznego. Powinno to dotyczyć także informacji o wcześniejszym leczeniu oskarżonych w placówkach zdrowia psychicznego. Założenie to w czasie badania nie zostało potwierdzone, co musi zaskakiwać, ale także rodzi wniosek o niedostatecznym przywiązywaniu wagi przez organy procesowe do potrzeby dokładnego poznania przeszłości sprawców przestępstw wykazujących defekty psychiczne. Jak wskazano, co do 8 oskarżonych (17,4%) nie było informacji na temat wcześniejszego leczenia w szpitalach lub poradniach

zdrowia psychicznego. Akta nie zawierały także danych pozwalających na stwierdzenie, że takie leczenie nie miało miejsca. Wynikało to z braku wnikliwości w zbieraniu informacji o podejrzanych we wstępnej fazie postępowań i niedocenianiu wagi takich informacji przez nadzorujących postępowanie prokuratorów i sądy.

Zasygnalizowana na wstępie kontrowersyjność przepisów prawa nie pozwala odnieść się jednoznacznie krytycznie do badań poprzedzających orzeczenie środka zabezpieczającego w 12 sprawach (26,1%), w których nie uczestniczył psycholog. Odnotować także należy, że w 20 sprawach nie został spełniony postulat wysłuchania biegłych przed orzeczeniem o środku zabezpieczającym.

Przedstawione ustalenia upoważniają do wniosku o konieczności radykalnej zmiany praktyki formułowania przez prokuratorów pytań adresowanych do biegłych w znacznej części spraw. Konieczne jest bowiem każdorazowe sprawdzanie, czy przyjęty schemat uwzględnia realia konkretnej sprawy. Powierzchny stosunek do badań psychiatrycznych jest widoczny także w braku reakcji prokuratorów na pomijanie przez biegłych w opiniach aspektu zagrożenia dla porządku prawnego jaki może wywoływać stan psychiczny podejrzanego i ewentualnej potrzeby stosowania w związku z tym środka zabezpieczającego.

Środek określony w art. 95 § 1 k.k. ma charakter odmienny niż środki przewidziane w art. 95a § 1 k.k. czy w art. 96 § 1 k.k. Jest ściśle związany z wymierzoną karą pozbawienia wolności. W tym kontekście może warto się zastanowić nad realnością stosowania tego środka wraz z karami pozbawienia wolności orzekanymi w rozmiarze poniżej 6 miesięcy. Wdrożenie wstępnych czynności penitencjarnych, w tym klasyfikacyjnych, a następnie diagnoza i opracowanie programu terapeutycznego i jego wdrożenie przy karach tak krótkich prawie zbiega się w czasie z wprowadzeniem regulaminowych działań penitencjarnych związanych z zakończeniem kary. Czy nie należałoby z tego powodu rozważyć ograniczenia możliwości stosowania omawianego środka tylko do kar przekraczających ten wymiar?

Werbalizacja niektórych wyroków w części orzeczenia o środku zabezpieczającym przewidzianym w art. 95 § 1 k.k. rodzi wątpliwości, o który środek sądowi chodziło. W niniejszym opracowaniu przedstawiono przykłady takich orzeczeń (np.

„o umieszczeniu oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze o charakterze odwykowym”, „umieszczenie oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze w zakresie zaburzeń seksualnych”, „Na podstawie art. 95 § 1 k.k. umieszczenie oskarżonego w zakładzie karnym, w którym stosuje się środki lecznicze” – to ostatnie orzeczenie nastąpiło przy wymiarze kary 1 roku pozbawienia wolności). Wydaje się to być kolejnym argumentem za postulowaniem większej wnikliwości prokuratorów i sądów w zakresie wnioskowania i orzekania w kwestiach stanu psychicznego oskarżonych.

Wnioskowanie o zastosowanie środka, o jakim mowa w art. 95 § 1 k.k., nie jest wystarczająco doceniane w praktyce prokuratorskiej. W badanych sprawach, mimo dość oczywistej w większości wypadków potrzeby, prokuratorzy złożyli takie wnioski zaledwie w pięciu sprawach (na 46). Nie świadczy to najlepiej o wszechstronności i wnikliwości w przygotowaniu wniosków składanych przez prokuratorów na zakończenie postępowań przed sądem lub o kontroli przez nich zapisów protokołów z rozpraw i wskazuje na potrzebę poprawy praktyki także w tym aspekcie.

Badanie nie dostarczyło wystarczających powodów do wnioskowania o przekazanie decyzji w kwestii oddziaływań terapeutycznych wobec osób, które przy popełnianiu przestępstw działały w warunkach znacznie ograniczonej poczytalności, do postępowania penitencjarnego, z jednoczesnym zaniechaniem orzekania przewidzianego w art. 95 § 1 k.k. środka zabezpieczającego wraz z karą pozbawienia wolności.

W toku badania zostały jednak ujawnione i przedstawione liczne mankamenty w działaniu zarówno organów procesowych, jak i biegłych, których eliminacja jest nieodzowna do prawidłowego, zgodnego z zamysłem twórców kodeksu karnego z 1997 roku, stosowania wymienionego przepisu. Ponadto wydaje się, że o ile można uznać za wystarczające regulacje prawne dotyczące wykonywania środków zabezpieczających przewidzianych w art. 95a § 1 k.k. i w art. 96 § 1 k.k., to zakres regulacji sposobu wykonywania środka określonego w art. 95 § 1 k.k. trudno uznać za dostateczny. Jak wskazano, nie odnoszą się do niego przepisy rozdziału XIII k.k.w. „Środki zabezpieczające”. W niewielkim stopniu wyjaśniają sposób jego wykonywania przepisy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 12 sierpnia 1998 r. w sprawie regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności.

(Dz.U.1998.111.699), podobnie jak przepisy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U.2003.152.1493), a także rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U.2003.151.1469 z późn. zm.), opracowywane z myślą o skazanych, wobec których stosowane są środki terapeutyczne w związku z uzależnieniami, to jednak nie wyczerpuje zagadnień związanych sytuacjami, w których stosowany jest przepis art. 95 § 1 k.k.